

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.43>

НОРМАТИВНІСТЬ ПРАВА В ЮРИДИЧНОМУ ПОЗИТИВІЗМІ

Середюк В.,

*кандидат юридичних наук,
доцентка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-6456-8701
e-mail: serediuk@knu.ua*

Богдан О.,

*кандидат юридичних наук,
доцентка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-8090-846X
e-mail: olha.bohdan@knu.ua*

Середюк В., Богдан О. Нормативність права в юридичному позитивізмі.

Проблема нормативності права є однією з центральних у сучасній філософії права, вона стоїть обґрунтування зобов'язальної сили норм права та джерела їхньої значущості. Особливо гостро проблема нормативності права стоїть для юридичного позитивізму. Оскільки з позиції сучасної природи людини як розумної, вільної, творчої істоти факт наявності державного примусу або походження норми від держави не є достатнім для визнання над собою сили позитивного права. Більш того для юридичного позитивізму ця проблема має не просто теоретичне значення – вона є перевіркою спроможності підходу пояснити нормативну природу права без звернення до метафізичних або моральних засад. Невирішеною залишається проблема змістовного наповнення категорії нормативності в межах української теорії права. Це зумовлює необхідність вивчення першоджерел відомих представників школи юридичного позитивізму. У статті досліджено чотири концепції юридичного позитивізму, що по-різному відповідають на це питання: Джона Остіна, Ганса Кельзена, Герберта Гарта та Джозефа Раза.

Згідно з концепцією Дж. Остіна, джерела нормативності права лежать у звичці підкорятися суверену та загрози застосування санкції. Такий підхід ототожнює зобов'язальний вплив права із реальною чи потенційною загрозою зла (примусу). Г. Кельзен обґрунтовує нормативність з точки зору логіки нормативного порядку: норма є смисловим значенням висловлювання про належне, а її обов'язковість забезпечується через ієрархічну систему норм, джерелом нормативності яких є засаднича норма, яка є гносеологічним припущенням. Г. Гарт пояснює нормативність права через соціальний факт, що полягає у реалізації з боку інституцій правила визнання, визначаючи існування певних норм як права. Нарешті, Дж. Раз пов'язує нормативність із авторитетною природою права, в межах якої правові приписи надають суб'єкту захищені та ексклюзивні підстави для дії, що є кращими моделями за особисті міркування або інші соціальні норми.

Показано, що в межах юридичного позитивізму нормативність права не зводиться до одного джерела, а може мати різні підходи до обґрунтування. Це дозволяє по-новому осмислити природу нормативності права як особливого правового феномена та окреслити перспективи її дослідження в юридичній науці.

Ключові слова: нормативність, юридичний позитивізм, обов'язковість права, санкція, авторитет, зобов'язання.

Serediuk V., Bogdan O. Normativity of law in legal positivism.

The problem of legal normativity is one of the central issues in contemporary philosophy of law. It concerns the justification of the binding force of legal norms and the source of their significance. This

problem is particularly acute for legal positivism. From the standpoint of modern conceptions of human nature – as rational, free, and creative – the mere fact of state coercion or the state's origin of a norm is insufficient to justify the binding force of positive law. Moreover, for legal positivism, this issue is not only of theoretical importance; it serves as a test of the approach's ability to explain the normative nature of law without appealing to metaphysical or moral foundations.

In Ukrainian legal theory, the substantive content of the category of normativity remains unresolved. This necessitates a careful study of the original works of prominent representatives of the legal positivist school. The article explores four legal positivist concepts that offer distinct answers to the problem of normativity: John Austin, Hans Kelsen, Herbert Hart, and Joseph Raz.

According to John Austin, the sources of legal normativity lie in the habit of obedience to the sovereign and the threat of sanction. This approach equates the binding force of law with an actual or potential threat of harm (coercion). Hans Kelsen, by contrast, grounds normativity in the logic of a normative order: a norm is the semantic meaning of a statement about what ought to be, and its binding force is ensured through a hierarchical system of norms, the source of which is a basic norm (*Grundnorm*) understood as a transcendental assumption. Herbert Hart explains legal normativity as a social fact, manifested in institutional practice through the rule of recognition, which defines certain norms as law. Finally, Joseph Raz associates normativity with the authoritative nature of law, whereby legal rules provide individuals with protected and exclusionary reasons for action – reasons that override personal considerations or other social norms.

The article shows that within legal positivism, normativity is not reducible to a single source and can be justified through various approaches. This allows for a renewed understanding of legal normativity as a distinct legal phenomenon and opens prospects for its further exploration in legal scholarship.

Key words: normativity, legal positivism, binding force of law, sanction, authority, legal obligation.

Постановка проблеми. Нормативність права нині – одна з ключових проблем у сучасній філософії права. Це питання про те, чому норми права зобов'язують, яке джерело їх обов'язковості та як пояснити їх особливий статус у людській культурі. Увага до нормативності права була звернена в період Нового часу в зв'язку з процесами секуляризації науки, філософії, освіти від релігії, застосуванням емпіричних методів, розвитком природничих наук, розвитку методологічної парадигми позитивізму. В добу Античності та Середньовіччя правила, заповіді, закони здебільшого не потребували обґрунтування нормативності, оскільки природа людини розглядалася як частина загальної розумної Природи або похідної від розумної природи Бога. Але з розвитком природничих наук в період Просвітництва трансцендентне божественне обґрунтування зобов'язальної сили норм, правил, законів було відкинуте як таке, що не може бути досліджене емпіричними методами. Тому філософи вимушені були шукати пояснення нормативності права або у розумній природі людини (школа природного права) або у соціальних фактах реальності (школа юридичного позитивізму). Особливо гостро проблема нормативності права стоїть для юридичного позитивізму. Оскільки з позиції сучасної природи людини як розумної, свободної, творчої істоти факт наявності державного примусу або походження норми від держави не є достатнім для визнання над собою сили позитивного права. Більш того для юридичного позитивізму ця проблема має не просто теоретичне значення – вона є перевіркою спроможності підходу пояснити нормативну природу права без звернення до метафізичних або моральних засад.

Актуальність. Проблема правил, норм і нормативності є центральною для юриспруденції. Видатні юристи сучасності зосереджуються на цих проблемах як на центральному питанні своєї діяльності.

Питання актуальне, оскільки досі існує проблема дотримання правових приписів. Загалом проблема нормативності полягає в питанні: чому право має силу, чому ми маємо коритися праву, чому воно має значення для нас. В зв'язку з розвитком культури, свідомості, прав людини проблема нормативності набуває нового значення. В європейській правовій традиції склалося два підходи до обґрунтування нормативності права: деонтологічний та недеонтологічний. За деонтологічним підходом нормативність права обґрунтовується за внутрішньою логікою самого права або з метафізичної необхідності значущості самого права. За недеонтологічним підходом нормативність походить із зовнішніх у відношенні до права факторів: психологічного (страх, вигода), поведінкового (звичка), інституційно-авторитетного (державний примус).

Сучасна філософсько-правова антропологічна концепція, яка вбачає людину як розумну, творчу, незавершену в своєму розвитку та становленні істоту, відкриту до нових знань, як не лише пасивного механістичного адресата-виконавця норм, але й як активного творця права, свідчить про потребу людини в легітимації позитивного права та недостатності державного примусу як аргументу щодо нормативності права.

Розв'язання проблеми нормативності права важливе для вирішення таких питань, як «чому закон впливає на наші мотиви для дій саме таким чином?», «коли закон є виправданим (легітимним)?», «які позитивні закони слід приймати?», «які покарання є виправданими за порушення закону?» Хоча нормативність права є абстрактним філософсько-правовим теоретичним питанням, ніби віддаленим від практики реалізації права, тим не менш на взаємодію людей з законом впливає те, як законодавець відповідає на питання обґрунтування його нормативності [1, с. 5].

Крім того, проблема нормативності права по-новому набуває значення у зв'язку з процесами міграції, глобалізації, воєнних дій, оскільки особи не знають і не мають певності як функціонує право та інституції у суспільствах, куди вони потрапили.

Особливість розуміння нормативності права представниками української юридичної науки полягає у тому, що в теорії права нормативність отожднюється із загальністю правових норм, їх неперсоніфікованістю, повторюваністю застосування та закріпленням у законодавстві. Таким чином, нормативність зводиться до функціональної характеристики права як регулятора типових соціальних ситуацій, без здійснення аналізу її джерела чи обґрунтування зобов'язуючої сили права. Внаслідок цього у теоретичній літературі спостерігається зміщення акценту з проблеми легітимації норм права до інших його характерних ознак. Такий підхід ускладнює розробку глибшого методологічного підґрунтя права як нормативного феномена. Натомість в українській філософії права нормативність права визначають в дусі західноєвропейської правової традиції. В зв'язку з цим проблема нормативності права є недостатньо розробленим напрямом дослідження в українській юридичній науці [2].

Мета цієї статті – дослідити розуміння та джерела нормативності права в межах юридичного позитивізму.

Стан опрацювання проблематики. Загалом досліджень проблеми нормативності права як у філософсько-правовій, так і у загальнотеоретичній українській літературі недостатньо. Переважно вони стосуються розуміння та сутності права, а проблеми нормативності права торкаються побічно. В українській правовій науці проблему нормативності розглядали, зокрема, Л. Заморська, М. Козюбра, С. Максимов, С. Погребняк, П. Рабінович, С. Сливка, О. Стовба та ін. Значну увагу приділено критиці позитивістського зведення нормативності до державного примусу. Окремі автори (Р. Кабальський, О. Шевчик) поєднують різні підходи – від психологічного до ціннісно-рефлексивного.

Невирішеною залишається проблема змістовного наповнення категорії нормативності в межах української теорії права. Це зумовлює необхідність вивчення першоджерел відомих представників школи юридичного позитивізму О. Остіна, Г. Кельзена, Г. Гарта, Дж. Раза. Саме на ці роботи спираються та роблять їх аналіз зарубіжні дослідники нормативності права, зокрема, Р. Алексі, С. Бертіа, Б. Бікс, П. Богосян, Б. Брожек, Ф. Брюне, С. Делакруа, А. Дирда, Д. Фініс, Л. Грін, Л.А. Корнгаузер, Ж. Колман, Дж.П. Лігон, Г. Павлакос, Д. Патерсон, С. Полсон, Т. Спаак, Н. Сімонс, Є. Стельмах та ін.

Нормативність права в юриспруденції Джона Остіна

Класичний позитивістський варіант нормативності права пропонує правознавець аналітичного напрямку Джон Остін. Поняття права в межах його концепції є результатом емпіричного аналізу зібраних даних про позитивне право. Тому право визначається із зовнішніх описових спостережуваних ознак як наказ суверена, якому піддані підкоряються зі звички, або зі страху перед загрозою покарання за порушення цього наказу. Як пише Дж. Остін: «*Every law or rule... is a command*» – «Кожен закон або правило... є наказом» [3, с. 11]. Через своєрідну нормативність позитивне право відрізняється за Дж. Остіном від моралі, звичаїв, релігії.

Такий наказ покладає обов'язок на того, кому він адресований. У разі «непокори наказові», або ж порушення обов'язку, може бути завдане зло, яке називають санкцією, деякі з яких є покараннями. Іншими словами, Дж. Остін вказує, що право – це наказ (обов'язок), який є санкціонованим шансом зазнати зла [3, с. 12].

Крім того, за Дж. Остіном «позитивне право встановлюється суверенною особою або суверенним органом для члена або членів *незалежного політичного суспільства*, в якому ця особа або

орган є **суверенним** або верховним. Іншими словами, воно встановлюється монархом або суверенною більшістю для особи чи осіб, що перебувають у стані **підпорядкування** його творцю»[3, с. 82]. Відмітно, що для розкриття поняття права Дж. Остін звертає особливу увагу на аналіз понять незалежного суспільства, суверена та підпорядкування. Ці поняття відрізняють право від інших соціальних регуляторів та впливають на розуміння нормативності права.

Так, згідно з Дж. Остіном, для позитивного права важливими є не будь-яке верховенство влади, а саме суверенітет, і не будь-яке політичне суспільство, а саме незалежне політичне суспільство. Суверенітет та незалежне політичне суспільство мають місце тоді, коли більшість суспільства мають звичку підкорятися певній визначеній та спільній для всіх керівній особі (особі чи органу). Така особа – суверен не має звички підкорятися певній керівній особі. Тоді той, хто не має вищої влади над собою є сувереном, а суспільство, яке має такого суверена, – незалежне. Позиція членів суспільства щодо суверена – це стан підпорядкування або стан залежності. Взаємні відносини, що існують між керівною особою (сувереном) і членами суспільства, Дж. Остін називає **суверенітетом та підпорядкуванням**[3, с. 82–84].

Отже, можемо підсумувати, що під правом Дж. Остін розуміє наказ суверена щодо підданих, які звикли коритися суверену, і який загрожує санкцією у разі непокори.

Відповідно нормативна (зобов'язальна) сила права полягає у двох факторах: усталеній поведінковій соціальній практиці та наявності потенційного монопольного примусу суверена.

Тобто, в теорії Дж. Остіна право має значення, силу, зобов'язальність, оскільки, по-перше, в політичному незалежному суспільстві (по суті державі) індивіди мають звичку підкорюватися вказівкам (наказам) суверена. Така звичка формується шляхом повторюваної практики зростання, виховання та проживання у суспільстві, а також через раціональне розуміння користі від виконання наказів. Це, на нашу думку, поведінковий, соціально-психологічний елемент нормативності цієї теорії. По-друге, право має нормативну силу та зобов'язує до виконання своїх вимог з огляду на загрозу застосування в разі непокори певного монополізованого зла з боку суверена. Це, на нашу думку, санкційно-насиленісцький елемент нормативності за теорією Дж. Остіна. Обидва ці елементи є позитивістськими, оскільки ґрунтуються на зовнішніх факторах, які можливо зафіксувати внаслідок спостереження.

Помітно, що нормативність у концепції Дж. Остіна не випливає з морального обґрунтування чи ціннісної легітимності правових норм, а засновується на їх наказовому характері та зв'язку з санкцією. Право, з точки зору Дж. Остіна, – це команда, що створює обов'язок через погрозу покарання. Тобто підставою нормативності є здатність створити **«правило поведінки» (rule of conduct)** через акт влади суверена.

Нормативність права в чистій теорії права Г. Кельзена

Найвідомішою теорією нормативності є чиста теорія права Ганса Кельзена. В ній він обґрунтував нормативну силу права через ієрархію норм в межах логічного порядку належного (das Sollen). Г. Кельзен здійснив наукове обґрунтування нормативності права, вбачаючи її джерело не у фізичній природі, не у метафізичних конструкціях школи природного права, не у соціальних фактах (примус чи авторитет влади) як в юридичному позитивізмі чи соціології, а у ґносеологічному принципі-припущенні – **засади́ничій нормі (Grundnorm)**.

Г. Кельзен виходив в своїй роботі із розрізнення двох порядків: емпіричного (суцього, буття) та належного (нормативного). У рамках його теорії нормативність розглядається як специфічна форма «має бути», «повинно» (Sollen), що не зводиться до фактичного «є» (Sein) і постає не як емпіричне явище, а як мисленнєве припущення, необхідне для пізнання права як системи [4, с. 3-4; 7-8].

Так, він пише, що право – це система норм, що регулюють людську поведінку. Тобто право є нормативним регулюванням поведінки людини [5, с. 14]. Сама ж норма – це, передусім, смисл, значення, специфічне юридичне значення, що спрямовані на поведінку інших. І це значення (або смисл) полягає в повинності (належності). «Норма – це повинність», – пише Г. Кельзен [5, с. 15]. Цей повиннісний смисл має юридичне значення і полягає не лише у вимозі, але також у дозволі та уповноваженні (управненні).

ґносеологічний принцип «гільйотина Г'юма» зумовлює чітку позицію Г. Кельзена щодо неможливості обґрунтувати нормативність права через явища, які не належать до самого права. Г. Кельзен наполягає, що юридичні норми не є описовими висловлюваннями про буття, а є висловлюваннями про належне, тобто мають нормативне значення, встановлюють обов'язки та санкції, спрямовані на регулювання людської поведінки [4, с. 18, 25].

А оскільки право є елементом порядку належного, то його силу, значущість можливо обґрунтувати лише в межах належного, а не емпіричного (суцього, буття). Тобто нормативність права міститься, за Г. Кельзеном, в самому праві, а не в державному примусі, державних органах чи їх владі, так само і не в законах природи. Більше того, моральні норми, хоч і також становлять нормативний порядок, проте, це окремий порядок моральних норм, що є окремою системою. Тому нормативність права не може бути обґрунтована на підставі норм іншої системи, так само як і моральні норми не можуть бути обґрунтовані за допомогою норм права. Державна влада, державний примус як соціальні явища не можуть бути джерелом нормативності, оскільки є емпіричними фактами. А, проте, якщо їх розглядати з точки зору права, як явища нормативної правової реальності, то скоріше норми права є їх джерелом, а не навпаки.

Таким чином нормативність у Г. Кельзена – це передусім наукова аналітична категорія, яка забезпечує послідовність і замкнутість правової системи. Вона є передумовою того, щоб право могло виступати у формі «об’єктивно чинних норм», незалежно від суб’єктивного визнання або морального схвалення [6, с. 2-3; 7, с. 402].

На нашу думку, крім того, в межах Кельзенівської теорії нормативна сила права є внутрішньою властивістю самого права. При цьому вона тісно пов’язана з методологічною правильністю нашого пізнання права: в межах порядку належного та незалежно від інших нормативних систем (релігії, моралі). Кожна норма права джерелом своєї сили, значущості (нормативності) має норму права вищого рівня за юридичною силою. Найвищий рівень має засаднича норма. Вона має трансцендентально-логічний характер і не є буттєвим фактом. Вона є ґносеологічним припущенням, фікцією, що логічно необхідна для подібного роду міркування. Саме це ґносеологічне припущення-гіпотеза і породжує нормативність права. Це в принципі схиляє нас до думки про нормативність нашого мислення як властивості розуму приписувати значення певним об’єктам та висловлюванням. Г. Кельзен в теорії засадничої норми подібний до ґносеології неокантіанця Германа Когена, який досліджував пізнання і вважав, що необхідно віднайти передумову будь-якого пізнання. Згідно з Г. Когеном пізнання будується на системі принципів, вони становлять ієрархічну структуру (порівняймо з нормами Г. Кельзена – *прим. авт.*). А найвищим принципом є гіпотеза-припущення, що уможливило все пізнання. Ця гіпотеза-припущення є впровадженням нашого розуму і не ґрунтується на жодних інших принципах чи явищах, але й не є чимось надприродним (порівняймо із засадничою нормою Г. Кельзена) [8; 2].

Нормативність права в аналітичній юриспруденції Г. Гарта

Герберт Лайонел Адольфус Гарт обґрунтував власну концепцію нормативності права, критикуючи юриспруденцію Джона Остіна. Обидва філософи права належали до аналітичного напрямку юридичного позитивізму. Проте, Г. Гарт вважає, наказову теорію Дж. Остіна неповною для обґрунтування нормативності права.

Річ у тім, що на думку Г. Гарта вимога, адресована особі поводитися відповідним чином, підкріплена погрозою застосування сили (примусу), не є достатньою підставою для виконання такої вимоги. А тому, наявність загрози примусу, яким Дж. Остін пояснює нормативність права, Г. Гарт не вважає достатньою та необхідною підставою значущості та сили права.

Щоб показати прогалини теорії Дж. Остіна, він розглядає ситуацію, в якій людина отримує наказ від грабіжника віддати свої гроші. На думку Г. Гарта, в цьому випадку жертва грабіжника може бути змушена (*obliged*) – але не зобов’язана (*obligated*) – віддати гроші. Ця відмінність важлива для Г. Гарта, він звертає увагу, що у Дж. Остіна спостерігається ототожнення вимоги грабіжника, який погрожує зброєю, із наказом суверена, який погрожує санкцією. Тоді як, за словами Г. Гарта, недопустимо ототожнювати право з вимогами озброєної людини, а правовий порядок не слід ототожнювати з примусом [9, с. 603].

Таким чином, Г. Гарт розрізняє бути *obliged* (змушеним) і бути *obligated* (зобов’язаним). У першому випадку йдеться про примус або страх, у другому – про визнання зобов’язання згідно з певним соціальним правилом [1, с. 11-12].

Отже, нормативність у Г. Гарта не може бути виведена із примусу, оскільки примус може бути і не легітимним. В такому разі й вимога, підкріплена таким примусом не може визнаватися правом. Тоді, з цього слідує, що нормативність права полягає у прийнятті, визнанні правила як певного стандарту поведінки [7, с. 401].

Тому джерелом нормативності права у Г. Гарта є так зване **правило визнання** (*rule of recognition*) – фундаментальне соціальне правило, що визначає критерії юридичної чинності в певному пра-

вопорядку [1, с. 14; 7, с. 407]. Це правило не впливає з інших норм, а існує на підставі практики уповноважених інституцій, які визнають його як стандарт оцінки інших норм. «Правило визнання, яке передбачає критерії оцінки чинності інших правил системи, є в певному важливому сенсі... **абсолютним** правилом.» [10, с. 107].

Річ у тім, що Г. Гарт право розглядав як поєднання первинних і вторинних правил. Первинні правила вважаються в цій системі такими, що зобов'язують, наказують, забороняють. На думку Г. Гарта, розвинена сучасна правова система не може існувати у вигляді лише первинних правил, оскільки вони можуть мати такі недоліки, як невизначеність, статичність та неефективність. Тому система має бути доповнена вторинними правилами. До останніх Г. Гарт відносить: правило визнання, що дозволяє остаточно ідентифікувати, які норми є частиною правової системи, правила змін, що дозволяють змінювати, виключати або вводити нові первинні правила, та правила судового розгляду, які створюють органи, уповноважені авторитетно встановлювати факт порушення первинних правил і застосовувати покарання [10, с. 93–101].

Правило визнання Г. Гарта має ту ж саму функцію, що й засаднича норма (*Grundnorm*) у Г. Кельзена: легітиміє правовий порядок, правові норми, є зовнішнім у відношенні до системи права, є підставою нормативності права, тобто обґрунтовує, чому право має силу, чому ми маємо коритися праву. Однак, на відміну від засадничої норми Г. Кельзена, правило визнання не є логічною трансцендентальною, гносеологічною конструкцією, натомість, воно є соціальним фактом, його джерелом є суспільство, а не науковий спосіб мислення про право. Це вказує на використання різних методологій Г. Кельзенем та Г. Гартом в обґрунтуванні нормативності права з точки зору юридично позитивізму: неокантіанства та герменевтики, а також логічного та соціологічного підходів відповідно.

Разом з тим, правило визнання не є моральним критерієм, що легітиміє чи обґрунтовує нормативність права. Згідно з Г. Гартом, право та мораль – це дві понятійно відмінні сфери людської діяльності. Це два абсолютно різні дискурси, хоча вони мають спільну практичну мету: забезпечення виживання людей, що живуть у спільноті. Через це вони можуть накладатися один на одного. Це, однак, не означає відходу від позитивізму, оскільки чинне право залишається залежним лише **від факту** встановлення відповідним суб'єктом правила у відповідній формі [11, с. 260]. Тобто, прийняттям або визнанням уповноваженим органом державної влади відповідного правила як правового у відповідному порядку та встановлення можливості застосування примусу у разі його порушення.

Інституційна нормативність права Дж. Раза

Суттєві зміни в розуміння нормативності позитивного права вносить Джозеф Раз, розвиваючи свою власну концепцію права. На відміну від Г. Кельзена та Г. Гарта, він зосереджується не на структурі юридичної системи чи соціальних практиках, а на функціональній ролі права як інституційного механізму [1, с. 27].

Його засадничою тезою є пряме ствердження, що право – це нормативна система, інакше б воно б не мало практичного авторитету (авторитетного значення для особи – *прим. авт.*) [12, с. 301].

Крім того, у філософській позитивістичній концепції Дж. Раза право є нормативною системою авторитетних вказівок (директив), які становлять підстави (причини) для дії, для утримання від дії та підстави для відмови в обранні інших регуляторів поведінки. Ці авторитетні вказівки мають інституційне державне походження і тому мають для особи переважне значення, над іншими видами суспільних норм та індивідуальними рішеннями [12, с. 296–297].

Нормативність права у Дж. Раза передбачає аналіз з точки зору учасника правової системи – тобто з позиції суб'єкта, тому такий методологічний фокус забезпечує розуміння того, що право претендує бути морально виправданим. Хоча він і стверджує, що мораль має місце в обговоренні вирішення соціальних проблем правовими засобами чи в ухваленні правових норм в цілому, проте вона існує до моменту, поки моральна норма не стає нормою права – з цього моменту вона втрачає свій моральний зміст [14, с. 47].

Також згідно з Дж. Разом, право є нормативним, оскільки видане уповноваженою інституцією, що має повноваження приймати правові приписи, і є підставою для інших обов'язків, дозволів, заборон. Таким чином нормативність права базується на нормативному повноваженні, тобто «здатності змінювати нормативні умови <...> це такі повноваження як видання законів, брати зобов'язання, висловлювати згоду» [15, с. 162].

Помітно, що розкриваючи поняття права, Дж. Раз, хоч і зазначає про державне походження норм права, проте не визначає державний примус джерелом його зобов'язальності, або ж нормативної сили. Це говорить про інституційність права за походженням, а не про джерело зобов'язальної сили.

Концепція Дж. Раза є прикладом інституційної нормативності, яка не вимагає внутрішнього прийняття правил, як у Г. Гарта, а базується на об'єктивних характеристиках ефективності правової системи [6, с. 2].

Дж. Раз наголошує, що право серед інших суспільних норм, або ж соціальних регуляторів, вирізняє не наявність загрози насилля з боку держави. А відповідно і обов'язкової сили йому надає не державний примус, а його *«претензія на авторитет»*. Це значить, що право «заявляє себе» як джерело практичної причини для дії, яка має пріоритет над іншими причинами для дії (особисті міркування особи, інші суспільні норми) [12, с. 299].

Стає очевидним, якщо нормативність права в теорії права розглядається, як «властивість явища, що вказує на нього як підставу для вчинення чогось» [13], то за Дж. Разом нормативність права полягає в його авторитеті для особи, а не загрозі державного примусу.

І Дж. Раз пояснює, що особи визнають, приймають правові норми не через страх чи примус, а тому що право функціонує як авторитет, який надає *захищені* (protected) та *ексклюзивні* (exclusionary) причини для дії. Право встановлює певну норму, правило поведінки, воно походить від державної інституції, яка виникла на підставі конструкції суспільного договору, що виражає спільну згоду на спільні правила поведінки і обґрунтовує загальнообов'язковість права. Зважаючи на це, дозволи, обов'язки і заборони, що встановлює право, є *захищеними* (protected) причинами для дії суб'єкта. Власне, через описану конструкцію суспільного договору. І це є одним із аспектів нормативності права. Проте виключну нормативність посеред інших соціальних регуляторів (моралі, релігії, звичаїв), за Дж. Разом, праву надає те, що воно є *ексклюзивною* (exclusionary) причиною для дії. Це означає, що право веде особу до висновку, що у власній поведінці чи у відносинах краще обрати правову вказівку, аніж особисте міркування чи інші соціальні норми через її корисність, ефективність та раціональність [14, с. 16–19].

Таким чином, за концепцією Дж. Раза підставою нормативності права є здатність права *виконувати роль легітимного авторитету*, тобто бути джерелом міркувань (легітимної інституційної вказівки), які замінюють індивідуальні роздуми суб'єкта щодо того, як слід поводитися.

Висновки. Підсумовуючи, маємо зазначити про наступні висновки. Для юридичного позитивізму проблема нормативності має особливу гостроту, оскільки вона перевіряє здатність позитивістської теорії пояснити зобов'язальну силу права, не вдаючись до моральних чи метафізичних підстав та не обмежуючись простим посиланням на державний примус. Саме в цьому контексті нормативність розглядається як питання про значення, значущість права, чому воно має силу. Тобто, нормативність – це те, завдяки чому право має значущість, силу впливу на людину.

У класичному варіанті юридичного позитивізму Дж. Остіна нормативність права обґрунтовується через звичку підкорятися суверену та загрозу санкції. Такий підхід ототожнює зобов'язання з примусом, що зводить нормативність до зовнішнього впливу.

Найбільш методологічно послідовну теорію нормативності запропонував Г. Кельзен, розглянувши право як нормативну систему в межах порядку належного (Sollen), яка джерелом своєї нормативності має трансцендентально-логічне припущення – засадничу норму (Grundnorm). Тут нормативність постає не як емпіричний факт, а як передумова пізнання права.

Г. Гарт, розглядаючи право як систему правил двох рівнів – первинного (правила, які зобов'язують) та вторинного (правила визнання), обґрунтував зобов'язальну силу права на основі соціального факту визнання, не пов'язуючи її виключно з державним примусом та загрозою санкції. Джерелом нормативності за Г. Гартом є правило визнання, яке має інституційне походження, але свою силу отримує через сприйняття і дотримання його уповноваженими інституціями.

У концепції Дж. Раза нормативність права пов'язана з авторитетною інституційною природою правових норм. Право має силу зобов'язувати, оскільки функціонує як легітимний авторитет на основі конструкції суспільного договору, що надає виключні підстави для дії. Тут нормативність не базується ні на примусі, ні на внутрішньому прийнятті, а на здатності права діяти як джерело причин для дії – інституційно, ефективно і раціонально.

Варто зазначити, що в межах юридичного позитивізму нормативність права не зводиться до єдиного джерела або підходу: вона може розумітися як санкціонований наказ, як логічно обґрун-

тований порядок належного, як соціально визнане правило або як авторитетна підстава для дії. Усі ці концепції, попри методологічну різність, поділяють спільну установку позитивізму: обґрунтування нормативності права не пов'язується із зовнішнім у відношенні до права критерієм оцінки його сили.

У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває розуміння нормативності як ключової категорії для розуміння права не лише в теоретичному, але й у практичному вимірі. Це дозволяє краще осмислити межі та підстави дії права, його легітимність та вплив на мотивацію поведінки суб'єктів. Для української правової науки важливо поглибити дослідження нормативності права, враховуючи класичні позитивістські теорії, а також сучасні підходи, що поєднують інституційний, соціальний і філософський аналіз. Це сприятиме подоланню спрощеного ототожнення нормативності з формальною загальністю норм і закладе основи для цілісного розуміння права як нормативного феномена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ligon J.P. Legal positivism, natural law, and normativity. UVM Honors College Senior Theses, 2021. 47p. <https://scholarworks.uvm.edu/hcoltheses/417> (дата звернення: 14.08.2025).
2. Середюк В.В., Богдан О.В. Нормативність права в сучасній українській теорії та філософії права. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2025. № 7. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2025-7-11247> (дата звернення: 14.08.2025).
3. Austin J. Lectures on jurisprudence or The philosophy of positive law, ed. by R. Campbell. Student's ed. London: John Murray, 1920. XVI, 484 p.
4. Paulson S.L. Borowski M. Normativity and Norms: Critical Perspectives on Kelsenian Themes. Oxford: Oxford University Press, 1998. 340 p.
5. Кельзен Г. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ. Юніверс, 2004. 496 с.
6. Green L. The normativity of law: what is the problem? University of Oxford, 2004. 23 p. https://www.uvic.ca/victoria-colloquium/assets/docs/Green_Normativity.pdf (дата звернення: 14.08.2025).
7. Spaak T. Kelsen and Hart on the normativity of law. Perspectives on jurisprudence: essays in honour of Jes Bjarup. Peter Wahlgren ed. 2005. P. 397–414.
8. Середюк В.В., Богдан О.В. Неокантіанське гносеологічне підґрунтя чистої теорії права Ганса Кельзена. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2025. № 4 (88). С. 177–184. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.27>. (дата звернення: 14.08.2025).
9. Hart H. L. A. Positivism and the separation of law and morals. *Harvard Law Review*. 1958. Vol. 71. P. 593–629.
10. Харт Х.Л.А. Концепція права / пер. з англ. Н. Комарова. Наукове видання К.: Сфера, 1998. 236 с.
11. Dyrda A. Teoria i filozofia prawa. Wolters Kluwer, 2021. 260 s.
12. Raz J. Authority, law and morality. *Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*. Oxford: Clarendon Press, 1985. P. 194–221.
13. Boghossian P. Rules, Norms and Principles: A Conceptual Framework. In: Problems of Normativity, Rules and Rule-Following. Springer International Publishing, n.d. P. 3–11. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-09375-8_1 (дата звернення: 14.08.2025).
14. Raz J. The Authority of Law: Essays on Law and Morality. Oxford: Oxford University Press, 1979. 289 p. <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/77486/1/17.pdf> (дата звернення: 14.08.2025).
15. Raz J. The Roots of Normativity. Oxford: Oxford University Press, 2022. 320 p.